

лучшение использования ресурсного потенциала в обеспечении комплексного развития сельского хозяйства и сельских территорий.

Элементы научной новизны. Предложены организационные модели аграрных кластеров, в частности направленные на привлечение сельских домохозяйств, семейных ферм, других форм малого аграрного предпринимательства к совместной деятельности на организованном аграрном рынке и на формирование агропродовольственных цепочек с высокой добавочной стоимостью.

Практическая значимость. Определена необходимость ориентации производителей сельскохозяйственной продукции, сотрудников органов государственной власти и местного самоуправления, учреждений аграрной науки и образования на практические действия по организации совместной деятельности в соответствии с кластерными моделями в целях формирования конкурентоспособных инновационно и социально направленных интеграционных агропроизводственных формирований. Табл.: 3. Илл.: 1. Библиогр.: 12.

Ключевые слова: организация агропромышленного производства, конкурентоспособность, сетевые взаимодействия, кластеры, организационные модели.

Кропивко Михаил Фёдорович - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, главный научный сотрудник отдела организации менеджмента, публичного управления и администрирования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: kropivko@iae.kiev.ua

Ковалёва Елена Викторовна - кандидат экономических наук, заместитель Министра аграрной политики и продовольствия Украины (г. Киев, ул. Крещатик, 24)

E-mail: helen_kovaliova@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 07.06.2018 р.

Фахове рецензування: 19.06.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Кропивко М. Ф., Ковальова О. В. Сутність кластера як новітньої мережевої організації спільної діяльності в агропромисловому виробництві. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 18 – 30.

*

УДК 338.432(045)

М.Ю. КОДЕНСЬКА, доктор економічних наук, професор
С.А. СЕГЕДА, кандидат економічних наук, доцент

Закономірності розвитку аграрно-промислового виробництва та ефективність його функціонування

Мета статті - висвітлити значення аграрно-промислового виробництва в економіці країни у контексті розкриття закономірностей його розвитку та проблеми ефективності функціонування.

Методика дослідження. Використано загальнонаукові методи: діалектичний, абстрактно-логічний, розрахунковий, факторного аналізу та статистико-економічний.

Результати дослідження. Проведено оцінку результатів функціонування аграрного сектору економіки України, визначено місце та його динаміку у структурі валової доданої вартості національного господарства і зовнішньої торгівлі, виявлено низький рівень оплати праці у валовій доданій вартості аграрного сектору економіки, встановлено залежність сільськогосподарського виробництва від кон'юнктури світового ринку, з'ясовано тенденцію щодо формування в країні монокультурного землеробства, що має негативні наслідки для забезпечення продуктивності землі, використання праці людини, її життєдіяльності.

Елементи наукової новизни. Ефективний розвиток аграрно-промислового виробництва задовольняється раціональним урахуванням зональних особливостей природно-кліматичного потенціалу країни та застосуванням людських ресурсів, що гарантує добробут населення та продовольчу безпеку країни.

Практична значущість. Авторські пропозиції сприятимуть підвищенню культури землекористування, раціональному розміщенню галузей рослинництва і тваринництва, з урахуванням зональних особливостей відповідно до потреб рослин, забезпеченню людини робочим місцем, нарощуванню виробництва різних видів продукції і енергетичних товарів для продовольчої безпеки нації. Табл.: 5. Бібліогр.: 11.

Ключові слова: аграрно-промислове виробництво, людський капітал, аграрний сектор, розвиток, закономірність, монокультура, валова додана вартість, стратегія, інвестиції, ефективність, експорт, імпорт.

Коденська Марія Юхимівна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності, Уманський національний університет садівництва (Черкаська обл., м. Умань, вул. Інститутська, 1)

E-mail: economics@udau.edu.ua

Сегеда Сергій Андрійович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (м. Вінниця, вул. Соборна, 87)

E-mail: sehedas@gmail.com

Постановка проблеми. Соціально-економічна значимість розвитку аграрно-промислового виробництва, його кожного продуктового підкомплексу, а також конкретної галузі, що спроможні забезпечити виробництво якісної аграрно-продовольчої продукції широкого асортименту, зачіпає інтереси всього населення країни, держави в цілому. І не тільки як споживачів аграрно-продовольчої продукції, а й промислових товарів повсякденного вжитку, виготовлених із сільськогосподарської продукції (текстиль, взуття, фармакологічні й інші препарати, енергетичні ресурси і т. ін.). Це, з одного боку, з іншого - розвиток аграрно-промислової сфери, збільшення обсягів виробництва, формування нових технологічних ліній з глибокої переробки сільськогосподарської продукції і проміжної (супутньої) продукції промислових підприємств розширює сферу прикладання праці людини, зумовлює її збереження й використання, створення робочих місць не тільки у сільській місцевості, вирішення багатьох соціально-економічних проблем розвитку людини, суспільства й економіки країни в цілому [3, с. 78].

Аграрний сектор економіки формує 13,8% валової доданої вартості (2016 р.), гарантуючи життєдіяльність населення, та значну частину експортних ресурсів. У товарній структурі зовнішньої торгівлі сума валютних надходжень від реалізації аграрно-продовольчої продукції становила у 2016 р. 17,1 млрд дол. США з часткою у загальних валютних надходженнях - 46,9%, у 2014 р. відповідно 19,1 млрд дол. США і 35,3% [6, с. 396].

Незважаючи на позитивну динаміку в аграрно-промисловому виробництві наявні і негативні тенденції, що на перший погляд непомітні. Насамперед поза увагою держави безконтрольне поширення монокультури в Україні, що викликано кон'юнктурністю ринку. Іншою несприятливою умовою є орієнтація виробництва багатьох сільськогоспо-

дарських культур на зовнішні ринки збуту. З огляду на те, що АПК є основним джерелом валютних надходжень, все ж таки варто зауважити, що товарний експорт продукції АПК представлено переважно сировиною та продуктами низького ступеня переробки. Вказані негативні напрями в розвитку аграрно-промислового виробництва України і визначили актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аграрно-промислового виробництва є предметом досліджень багатьох вітчизняних учених. Серед них необхідно відзначити праці Т. Бондар [2], М.Ю. Коденської [3], С.А. Подолинського [4], С.А. Сегеди [5], С. Следзя [7], В. Ткача [9], О.В. Шубравської [10, 11]. Водночас залишаються недостатньо розробленими проблеми ефективного розвитку аграрно-промислового виробництва.

Мета статті - висвітлити значення аграрно-промислового виробництва в економіці країни у контексті розкриття закономірностей його розвитку та проблеми ефективності функціонування.

Виклад основних результатів дослідження. В одному із знакових документів нашого часу – Ювілейній доповіді керівників «Римського клубу» «Come On! Капіталізм, близорукість, населення и разрушение планеты» наведено висновок про неминучість докорінної зміни парадигми розвитку нашої цивілізації.

Розвиток - не тільки категорія філософська, а й економічна, соціальна, бо відображає закономірний процес позитивних якісних змін, що відбуваються в природному середовищі, економічних, суспільних взаєминах, а також природи і людини. Отже, передусім це стосується аграрно-промислового виробництва, умов його ефективного функціонування, зважаючи на важливість задоволення населення безпечним продовольством та товарами повсякденного вжитку, виготовленими з сільськогосподарської сировини.

Аграрно-промислове виробництво - сфера, що пов'язана з природним середовищем, людиною, людськими ресурсами, формує економічний стан національного багатства та соціальний клімат.

Сучасне національне господарство України характеризується гострою політичною нестабільністю, соціально-демографічною кризою, економічною стагнацією.

Національний дохід України на душу населення наприкінці 2016 року становив 2,3 тис. дол. США (для порівняння: Польщі - 12,7 тис. дол., Словаччини - 16,8, Естонії - 17,8 тис. дол.) [8, с. 202]. Це при тому, що Україна має працелюбну націю, сприятливе географічне розташування, різноманітні природно-кліматичні умови.

Природні ресурси країни, як база розвитку аграрно-промислового виробництва, мають граничні межі не тільки географічного характеру. Разом із тим зумовлюють різноманітні зв'язки з сусідніми країнами, що, з одного боку, потребують постійної уваги держави і суспільства, з іншого, можуть бути джерелом зародження й впровадження новітніх системних відносин як в економічному, так і соціальному аспектах й розробки та введення досконалої парадигми розвитку цивілізації.

Водночас природно-кліматичні ресурси (земельні, водні, лісові, повітряні) безмежні з огляду на раціональне й ефективне їх використання, якщо при організації аграрно-промислового виробництва враховувати й дотримуватися об'єктивних законів природи й суспільства, не зашкоджуючи їм.

Людина, людські ресурси вимагають особливої уваги з боку держави, владних структур щодо їх розвитку: фізичного, інтелектуального, духовного. Чи є граничні умови щодо межі такого розвитку? Чим викликані ці граничні умови?

Вважаємо, що ефективність аграрно-промислового виробництва визначатиметься як раціональним використанням природних ресурсів, так і рівнем розвитку людського капіталу, задіяного у багатьох галузях і сферах національного господарства. Земля - неоціненне багатство України, істотно різниться за своєю органо-мінеральною структурою в зональному розрізі. Потрібно розуміти, що треба, що можна і чого не можна для застосування та збереження такого на-

ціонального багатства, як земля, не тільки сьогодні, а й на майбутнє.

Розвиток аграрного сектору економіки, завдячуючи сприятливим природно-кліматичним умовам України, їх зональним й регіональним особливостям, наявності кваліфікованих трудових ресурсів, зумовлює вирощування багатьох сільськогосподарських культур і тварин, функціонування підприємств харчової та обробної промисловості з виробництва широкого асортименту споживчих товарів продовольчого й непродовольчого використання. Однак чомусь сучасні землекористувачі (і не тільки) вважають, що земля потрібна сьогодні й виснажують її, культивують лише кон'юнктурні на зовнішньому ринку культури - зернові й олійні (соняшник, ріпак, сою), що у структурі посівів займають понад 80%.

Про важливість ефективного функціонування аграрно-промислового виробництва свідчить місце його складової - аграрного сектору в структурі валової доданої вартості і прибутку та їх динаміка в національному господарстві України, також це сприяє працевлаштуванню і забезпеченню роботою працездатного населення, якісною аграрно-продовольчою продукцією людини та гарантуванню здоров'я нації.

За даними Державної служби статистики України, у 2016 р. сума валової доданої вартості (у фактичних цінах) аграрного сектору економіки становила 279,7 млрд грн з часткою 13,8% в загальній сумі при її підвищенні за період з 2010 р. на 5,5 відсоткових пункти і збільшенні обсягів ВВД в 3,4 раза при зростанні загальної суми ВДВ в 2,04 раза. Прибуток (змішаний дохід), отриманий в аграрному секторі, становив у 2016 р. 238,6 млрд грн з часткою 20,9% при підвищенні відповідно у 3,8 раза і на 6,3 в.п. Валовий прибуток у цілому по національному господарству збільшився понад у 2,6 раза (табл. 1). Це при тому, що в аграрному секторі економіки були порушені елементарні принципи правильного землекористування: гармонійне поєднання галузей рослинництва та тваринництва, впровадження науково обґрунтованих сівозмін, раціональні розміщення, спеціалізація і концентрація виробництва в зональному розрізі за природно-кліматичними умовами та формами господарювання, наднизький рівень оплати праці робітникам аграрного сектору.

**1. Місце і динаміка аграрного сектору (сільське, лісове та рибне господарство)
у валовій доданій вартості й валовому прибутку, змішаному доході**

Рік	ВДВ (в основних цінах), млн грн		Частка аграрного сектору у ВДВ, %	Динаміка, %			
	економіка, всього	у т.ч. аграрний сектор		ВДВ		Валовий прибуток аграрний сектор	
				економіка в цілому	аграрний сектор	економіка в цілому	частка аграрного сектору, %
2010	992175	82948	8,36	100,00	100,00	100,00	14,57
2011	1166900	109961	9,42	117,61	132,56	133,89	16,64
2012	1262157	113245	8,97	127,21	136,53	132,09	16,09
2013	1336364	132354	10,48	134,69	159,56	154,34	17,71
2014	1382719	161145	11,65	139,36	194,27	196,64	19,84
2015	1689387	239806	14,19	170,27	289,10	311,04	22,71
2016	2023228	279701	13,82	203,92	337,20	365,00	20,89

Джерело: [8, с. 204, 207].

Упродовж 1990-2016 рр. відчутно змінилася структура посівних площ при їх зменшенні на 5,4 млн га, або на 16,6%. За роками спостерігається нестабільність посівних площ і обсягів виробництва за основними групами культур та їх окремими видами. За майже стабільної площі зернових (98,8%) зменшилися посіви пшениці за цей період на 1,4 млн га, або на 17,8%, зернобобових - на 1,4 млн га (в 5,3 раза), площі кукурудзи на зерно зросли з 1,2 до 4,3 млн га, в окремі роки сягали 4,9 млн га (2013 р) [6, с. 89]. Площі технічних культур збільшилися від 3,7 до 8,8 млн га з часткою в посівах 32,7%, причому за всіма культурами, за винятком посівів буряків цукрових, поле під якими зменшилось від 1,6 млн га до 292 тис. га, або в 5,5 раза [6, с. 89]. Посіви соняшнику перевищують гранично допустимі норми майже вдвічі. Зведено нанівець посіви льону-довгунця від 172 до 1,5 тис. га - найбільш ефективної технічної культури зони Полісся. Більш-менш стабільними залишаються площі під картоплею і овочами відкритого ґрунту, що культивуються переважно на присадибних ділянках населення примітивними знаряддями праці. Значно зменшилися посіви кормових культур - від 12 до 1,9 млн га, або в 6,2 раза, з них кукурудзи на силос - в 17,3 раза, багаторічних трав - у 4 рази, площі чистих парів - у 2,4 раза [5, с. 44].

Структура посівів сільськогосподарських культур має ризиковий характер: по-перше, обмежує можливості введення спеціалізованої науково обґрунтованої сівозміни, що є необ'єктивним фактором розвитку шкідливих організмів та знижує використання хіміч-

них засобів захисту рослин, ґрунтів та трудових і фінансових витрат; по-друге, зменшення посівів кормових культур є стримуючим чинником для галузей тваринництва, а також поголів'я, причому за всіма видами і формами господарювання; по-третє, зміна структури посівів сільськогосподарських культур у напрямі розширення кон'юнктурних культур зовнішнього ринку призвела не тільки до деформації ринку праці та витіснення із села найпродуктивної частини населення, а й негативно вплинула на продуктивність землі. За інформацією Державної служби статистики України, індекс виробництва сільськогосподарської продукції у постійних цінах 2010 р. відносно 1990 р. становив у 2016 р. 93,8%, з неї продукції рослинництва - 132,9%, продукції тваринництва - 52,6%, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах відповідно - 76,3, 100,9, 40,7%; у господарствах населення: 134,9, 267, 69,7%. Тобто за період 1990-2016 рр. не досягнуто рівня 1990 р. переважно через різке зниження виробництва продукції тваринництва - майже вдвічі. Даний напрям спостерігається і надалі - поголів'я тварин продовжує зменшуватися, погіршується співвідношення між основними галузями не тільки в цілому по аграрному сектору, а й за формами господарювання, при цьому ця тенденція в останні роки виявилася і в господарствах населення, в яких 2016 р. частка продукції тваринництва уже становила 34,6% (табл. 2).

Водночас, вважав С. Подолинський, тваринництво є важливою складовою правильного господарювання. «Всі тварини в більшій чи меншій мірі перетворюють частину збе-

реженої рослинами енергії у її найвищу форму - механічну роботу». «Енергія, накопичена рослинами, тільки тоді йде на піднімання нової кількості енергії на вищий щабель, коли запас цей входить до складу їжі працюючої тварини чи людини, або ж служить паливом для машини, яку виготовлено і яка управляється людською працею» [4, с. 37-38].

белі, коли запас цей входить до складу їжі працюючої тварини чи людини, або ж служить паливом для машини, яку виготовлено і яка управляється людською працею» [4, с. 37-38].

2. Динаміка співвідношення виробленої сільськогосподарської продукції, %

Показники	1990 р.*	2000 р.*	2010 р.**	2016 р.**	Індекс виробленої продукції 1990=100%
Всі категорії господарств	100,0	100,0	100,0	100,0	93,8
рослинництво	45,6	55,9	64,3	72,7	132,9
тваринництво	54,4	44,1	35,7	27,3	52,6
Сільськогосподарські підприємства	100,0	100,0	100,0	100,0	76,3
рослинництво	49,3	67,3	71,4	78,1	100,9
тваринництво	50,7	32,7	28,6	21,9	40,7
у т.ч. фермерські господарства	-	100,0	100,0	100,0	-
рослинництво	-	88,4	90,5	93,7	-
тваринництво	-	11,6	9,5	6,3	-
Господарства населення	100,0	100,0	100,0	100,0	134,9
рослинництво	37,3	50,1	57,6	65,4	267
тваринництво	62,7	49,9	42,4	34,6	69,7

* 1990, 2000 р. - у порівнянних цінах 2005 р.; ** 2010, 2016 рр. - у постійних цінах 2010 року.

Джерело: [8, с. 524].

За досліджуваний період (1990-2016 рр.) обсяги виробництва зерна зросли від 51,0 до 66,1 млн т, або на 29,8%, у тому числі зерна кукурудзи - від 4737 до 28074,6 тис. т, або в 5,9 раза; олійних (соняшник, ріпак, соя) - від 2800 до 15057,8 тис. т, або в 6,8 раза, у тому числі насіння соняшнику - від 2571 до 13626,9 тис. т, або в 5,3 раза [6, с. 92-94]. Активізувалося виробництво насіння ріпаку (хоча за роками нестабільне) та сої, що є позитивним явищем, якби це відбувалося за рахунок безперервного підвищення врожайності, відповідно нарощувалося поголів'я тварин та введення в дію промислових потужностей переробних підприємств різнопрофільного спрямування, і зокрема, з виробництва біоенергетичних ресурсів (біоетанолу, біодизеля, біогазу, бетаїну) та інших продуктів промислового виробництва.

Наразі збільшення обсягів виробництва продукції зернових та олійних культур не забезпечило відповідного приросту продукції аграрного сектору. На це є дві причини: перша - стримується розвиток тваринництва, бо воно потребує впровадження інноваційних технологій, великих інвестицій та врахування часового фактора, професійних кадрів, підготовлених до використання нових технологій у галузі; друга - сповільняється розвиток промислових підприємств з

доброби, зберігання та глибокої переробки сільськогосподарської продукції, побічної та проміжної продукції промислового походження, що також вимагає відчутних вкладень для будівництва об'єктів, оснащених сучасним обладнанням та значних інвестиційних ресурсів іноземного походження. Натомість розробка вітчизняних технологій та інвестиційних ресурсів переважно залежна від розвитку науки, науково-дослідних робіт, що нині фінансуються за залишковим принципом, частка яких у 2016 р. становила 0,2% у загальній структурі капітальних вкладень [8, с. 363].

Відтак збільшення обсягів виробництва зерна при зміні структури сприяло підвищенню його експорту. Так, відносно 2010 р. обсяги виробництва зерна зросли від 39,7 до 66,1 млн т, або на 66%, у тому числі зерна кукурудзи від 12 до 28,1 млн т, або в 2,4 раза. При цьому на переробку надходить близько 10 млн т, у тому числі кукурудзи за роками приблизно 4-5 млн т (табл. 3). Експорт зерна за цей період збільшився від 14,3 у 2010 р. до 41,5 млн т у 2016 р., або від 36,2 до 62,7% обсягу виробництва при незначному його імпорті, що становить 0,4% до обсягів виробництва. Таким чином, зі збільшенням виробництва зерна обсяги переробки не зросли, а лише обсяги експорту.

3. Динаміка балансу зернових

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Виробництво зерна - всього, тис. т	39271	56747	46216	63051	63859	60126	66088
Імпорт, тис. т	175	273	228	242	263	190	240
Експорт, тис. т	14239	14825	27798	27836	33423	38338	41451
Частка до виробництва, %	36,26	26,12	60,14	44,14	52,34	63,76	62,72
Надійшло на переробку, тис. т	8907,3	10703,2	10270,8	10794,2	10707,3	10030,5	-
% до виробництва	22,7	18,9	22,2	17,1	16,8	16,7	-
% до 2010 р.	100,0	120,2	115,3	121,2	120,2	112,6	-
Виробництво кукурудзи на зерно, тис. т	11953	22838	20961	30862	28452	23327	28074
% до всього зерна	30,44	40,24	45,35	48,94	44,55	38,80	42,48
до 2010 р.	100,00	191,07	175,36	258,19	238,03	195,16	234,87
Направлено на переробку, тис. т	2452,1	4024,4	4165,8	4796,4	4779,4	3979,9	-
% до виробництва	20,5	17,6	20,0	15,5	16,8	17,1	-
% до 2010 р.	100	164,1	169,9	195,6	194,9	162,3	-
% до всього зерна	27,5	37,6	40,5	44,4	44,8	39,7	-

Джерело: [1, с. 36; 6, с. 20].

Підвищення обсягів експорту продукції аграрного сектору внесло істотні корективи у товарну структуру зовнішньої торгівлі України при загальному зменшенні товарообороту. Так, у 2016 р. відносно 2010 р. експорт товарної продукції в цілому по економіці сягав 70,7%, тоді як продукції аграрного сектору - 153,2%, тобто збільшився в 1,5 раза. За цей час імпорт продукції знизився до

64,6%, у тому числі аграрного сектору - до 67,5%. Така ситуація докорінно змінила мінусове сальдо товарної продукції: від 9337 до 2888,1 млн грн. При цьому плюсове сальдо аграрної продукції збільшилося на 11,4 млрд грн (табл. 4). При майже незмінному обсязі експорту продукції тваринного походження та готових харчових продуктів знизився їх імпорт.

4. Товарна структура зовнішньої торгівлі України

(млн дол. США)

Показники	2010 р.				2016 р.				2016 р. у % до 2010 р.				Сальдо, (+/-)	
	експорт		імпорт		експорт		імпорт		експорт		імпорт		2010 р.	2016 р.
	сума	%	сума	%	сума	%	сума	%	сума	%	сума	%		
Усього	51405,2	100,0	60742,2	100,0	36361,7	100,0	39249,8	100,0	70,74	x	64,62	x	-9337,0	-2888,1
За розділами УКТЗЕД [*] :														
живі тварини, продукти тваринного походження	771,4	1,50	1242,0	2,04	775,0	2,13	626,3	1,60	100,5	0,6	49,9	-0,4	-740,6	148,7
продукти рослинного походження	3976,2	7,74	1563,9	2,57	8093,7	22,26	1284,8	3,27	203,5	14,6	82,2	0,6	2412,3	6839,9
жири, олії тваринного, рослинного походження	2617,3	5,09	451,6	0,74	3963,0	10,90	246,0	0,63	151,1	5,8	54,4	-0,1	2165,7	3717
готові харчові продукти	2571,1	5,00	2506,1	4,13	2450,1	6,74	1734,0	4,42	95,3	-0,9	69,2	10,8	-65	716,1
Всього продукції аграрного сектору	9976,0	19,41	5763,6	9,49	15281,8	42,03	3891,1	9,91	153,2	22,6	67,5	0,4	4212,4	11390,7

* Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності.

Джерело: [8, с. 396].

Отже, як видно із табл. 4, порушення рівноваги розвитку галузей рослинництва і тваринництва негативно позначається також на товарній структурі зовнішньої торгівлі, в

якій переважає сировинна складова саме продукції рослинництва.

Коливання співвідношення функціонування галузей рослинництва і тваринництва в бік зменшення останньої є суперечливим для закону рівноваги з несприятливими наслідками для суспільства: низька кількість робочих місць, а, отже, скорочуються обсяги виробництва й соціально-економічні умови життєдіяльності населення; недоотримання валової доданої вартості, що знижує рівень ефективності виробництва й економіки в цілому; виявляється невідповідність пропозиції на ринку аграрно-продовольчої продукції потенційній можливості аграрного сектору та недоспоживання населенням продовольчих продуктів за раціональними науково обґрунтованими нормами [5, с. 42] і товарів повсякденного вжитку, вироблених з сільськогосподарської продукції; виникають ризики з їх реалізацією на зовнішньому ринку, й особливо в урожайні роки, що призводить до ускладнення збуту.

Порушення гармонійного розвитку основних галузей та запровадження монокультури є виснажливою моделлю землекористування аграрного сектору, в результаті чого руйнується структурованість ґрунтів.

Введення багатьма землекористувачами масштабної монокультури зумовить системний винос рослинами речовин порівняно з надходженням [6, с. 72], ґрунтовому, порушення структурованості ґрунтів, їх деградацію та зниження продуктивності; надмірне застосування мінеральних добрив без відповідного внесення у ґрунт органіки; збільшення використання хімічних засобів захисту рослин і ґрунтів від хвороб і шкідників, що є наслідком ігнорування впровадження спеціалізованих сівозмін та спричинить зростання вартості витрат і низької ефективності. Проте, при цьому зникає потреба у живій праці, зменшується попит на робочі місця, що спричиняє не тільки витіснення із села найпродуктивнішої частини населення - молоді, а й пасивне ставлення до власної долі.

Експлуататорська щодо людини модель землекористування позначилася також на рівні заробітної плати працівників аграрного сектору. Так, при збільшенні обсягів валової доданої вартості аграрного сектору в 3,4 раза сума заробітної плати зросла лише в 2,3 раза при зниженні її частини у ВДВ на 7 в.п. (табл. 5).

5. Динаміка оплати праці працівників аграрного сектору і її частка у ВДВ, %

Рік	Оплата праці найманих працівників			Динаміка зростання оплати праці, %		Частка оплати праці у ВДВ, %	
	економіка в цілому, млн грн	аграрний сектор, млн грн	частка аграрного сектору, %	економіка в цілому	аграрний сектор	економіка в цілому	аграрний сектор
2010	540651	17896	3,31	100,0	100,0	54,5	21,6
2011	636722	22755	3,57	117,8	127,2	54,6	20,7
2012	736495	26739	3,63	136,2	149,4	58,4	23,6
2013	763187	30745	4,02	141,2	171,8	57,1	23,2
2014	734943	31274	4,25	135,9	174,7	53,2	19,4
2015	777646	35131	4,52	143,8	196,3	46,0	14,6
2016	873829	40834	4,67	161,6	228,2	43,2	14,6

Джерело: [8, с. 204, 207].

Слід зауважити, що хоча загальна сума оплати праці в аграрному секторі збільшилась майже вдвічі порівняно з 2010 р., а в цілому по національному господарству - в 1,6 раза, частка заробітної плати найманих працівників у ВДВ аграрного сектору значно нижча і становить 14,6%, тоді як у ВДВ національного господарства - 43,2%, тобто оплата праці працівників аграрного сектору залишається на дуже низькому рівні.

Економічний розвиток держави, суспільства, нації забезпечується функціонуванням галузей, що сприяють найрезультативнішому використанню зональних особливостей

природно-кліматичного потенціалу і людських ресурсів, та зростанню виробництва продукції, що гарантує добробут населення та продовольчу безпеку країни.

При цьому економічна лібералізація як нова цінність реформованої економіки зможе реалізуватися лише за умови дотримання у діяльності кожного підприємця, землекористувача, працівника дії законів природи та об'єктивних економічних норм.

Сприятливі природно-кліматичні умови України, їх зональні й регіональні особливості зумовлюють вирощування багатьох видів сільськогосподарських культур з різноманіт-

ними якісними й агробіологічними характеристиками та утримання різних видів худоби, що є базою не тільки для виробництва продовольства, а й сировини для задоволення функціонування промислових підприємств з обробки, промислового зберігання та глибокої переробки сільськогосподарської продукції й виготовлення продовольчих товарів широкого асортименту, комбікормів для тваринництва та товарів повсякденного вжитку (одяг, взуття), фармакологічних препаратів та парфумів; будівельних матеріалів і виробів, енергетичних ресурсів. Відтворювальний характер сільськогосподарської продукції (щорічне виробництво) сприяє безперервному функціонуванню підприємств переробної промисловості, постійній зайнятості працюючих та є одним із шляхів зниження енергетичної залежності країни.

Особливої уваги уряду і бізнесу потребує відродження результативних у минулому галузей льонарства, хмелярства, коноплярства, ефіроолійних і лікарських рослин, вівчарства та ін.

Виробництво спеціалізованої сільськогосподарської техніки для льонарства і переробної промисловості за часів Радянського Союзу здійснювалося за межами України переважно в Росії, що є однією з причин знищення льонопродуктового підкомплексу.

Первинну переробку льону проводили 44 заводи, що виробляли льоноволокно, клоччя і кострицю, а також переробні пункти сільськогосподарських підприємств. Переробка льоноволокна на тканини відбувалася на двох льонокомбінатах (Житомир, Рівне) та інших текстильних і нетекстильних підприємствах. Спеціалізовану виробничу інфраструктуру становили: транспорт, 4 заготівельні відділення, 2 ремонтно-технічні майстерні, ремонтно-механічний завод, 22 льононасінневі станції. Наукове забезпечення галузі здійснювали науково-дослідні інститути (Інститут луб'яних культур).

Розвиток льонарства забезпечував виробництво товарів широкого вжитку для повсякденного використання; функціонування швейної промисловості (тканини), трикотажної промисловості (пряжа), фабрики кручених виробів (шпагати, мотузки, мішки та інші вироби), фармакологічну промисловість (медичні вироби), лакофарбове та паперове виробництво (лаки, фарби, папір) та

інші підприємства нетекстильного спрямування (неткані вироби).

Льонувиробництво добре поєднується з розвитком скотарства: макуха і полова йдуть на годівлю худоби, відходи промисловості - на виробництво будівельних матеріалів, паливних брикетів та ін. Разом з тим площі посівів льону-довгунцю зменшились від 175 у 1990 р. до 1,5 тис. га у 2016 р., при зростанні врожайності від 6,4 ц з 1 га (у перерахунку на волокно) до 9,2 ц з 1 га. Враховуючи наявність природно-кліматичних умов поліських районів Волинської, Житомирської, Київської, Львівської, Сумської та Чернігівської областей, а в Прикарпатському регіоні Івано-Франківської та Чернівецької (суглинисті, сірі лісові, підзолисті ґрунти, а також необхідну суму активних температур - 1200-1600⁰ С і опадів 600-700 мм) доцільно відродити галузь льонарства в названих областях на рівні 1990 року для забезпечення насамперед внутрішніх потреб натуральною продукцією і робочими місцями за можливості створити експортні ресурси. При цьому треба запровадити власну базу машинобудування спеціалізованої техніки, що можливо на ПАТ «Ірпіньмаш» як першої сфери підкомплексу з виробництва сучасних машин із заданими техніко-технологічними характеристиками, відродити льонопереробні заводи та всю належну інфраструктуру льонопромислового підкомплексу.

Висновки. В Україні сформувалася модель монокультурного землеробства, що має негативні наслідки для використання земельних і трудових ресурсів країни. Сільськогосподарське виробництво України є експортоорієнтованим і переважно залежить від кон'юнктури зовнішніх ринків. Усе це вимагає розробки і прийняття на рівні держави стратегії розвитку (чи відродження) кожного, зокрема продуктового, підкомплексу з подальшим впровадженням інвестиційних програм як структурної складової стратегії розвитку АПК. В основі такої стратегії мають бути інвестиції у розвиток людини, гарантування їй робочого місця, відповідність пропозиції попиту внутрішнього ринку продовольства та непродовольчих товарів, виготовлених з продукції сільського господарства та побічної продукції її переробки, науковий супровід.

Список бібліографічних посилань

1. Баланси споживання основних продуктів харчування населенням України / за ред. О.М. Прокопенка. Київ : Держстат, 2017. 49 с.
2. Бондар Т. Руйнація української науки як наслідок кланово-олігархічного ладу. *Дзеркало тижня*. 2018. № 13. С. 12
3. Людський капітал в системі соціально-економічних відносин / Коденська М. Ю. та ін. Умань : Видавець «Сочинський М.М.», 2017. 172 с.
4. Подолінський С. Людська праця і її роль у розподілі енергії. Київ : [б.в.], 1997. 104 с.
5. Сегеда С. А. Аграрно-продовольче забезпечення населення України *Економіка АПК*. 2017. № 10. С. 40-48.
6. Сільське господарство України за 2016 рік / за ред. О. М. Прокопенка. Київ : Держстат, 2017. 246 с.
7. Следзь С. Садохін В. Хибна спеціалізація країни - це не фатум. *Дзеркало тижня*. 2018. № 13. С. 10
8. Статистичний щорічник України за 2016 рік / за ред. І.Є. Вернера. Київ : Держстат, 2017. 611 с.
9. Ткач В. Назустріч світу: формула поступу (Прогулянка озером). *Дзеркало тижня*. 2018. № 2. С. 14
10. Шубравська О. В., Прокопенко К. О. Поширення агроінновацій у контексті забезпечення ефективного галузевого зростання. *Економіка АПК*. 2018. № 2. С. 71-76.
11. Шубравська О. В. Сільськогосподарське виробництво України: нові можливості та виклики розвитку. *Економіка України*. 2015. № 5. С. 40-51.

References

1. Prokopenko, O.M. (Ed.) (2017). *Balansy spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselenniam Ukrainy [Balance of consumption of basic food products by the population of Ukraine]*. Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].
2. Bondar, T. (2018). *Ruinatsiia ukrainskoi nauky yak naslidok klanovo-oliharkichnoho ladu [Destruction of Ukrainian science as a result of the clan-oligarchic system]*. *Dzerkalo tyzhnia*, 13, p. 12 [In Ukrainian].
3. Kodenska, M.Yu., Nesterchuk, Yu.O., Sokoliuk, S.Yu. & Sokoliuk, K.Yu. (2017). *Liudskyi kapital v systemi sotsialno-ekonomichnykh vidnosyn : monohrafiia [Human capital in the system of socio-economic relations: monograph]*. Uman: Vydavets "Sochynskiy M.M." [In Ukrainian].
4. Podolynskiy, S.A. (1997). *Liudska pratsia i yii rol u rozpodili enerhii : monohrafiia [Human labor and its role in the distribution of energy: monograph]*. Kyiv: [b.v.] [In Ukrainian].
5. Sehed, S.A. (2017). *Ahrarno-prodovolche zabezpechennia naselennia Ukrainy [Agro-food provision of the population of Ukraine]*. *Ekonomika APK*, 10, pp. 40-48 [In Ukrainian].
6. Prokopenko, O.M. (Ed.) (2017). *Sil'ske hospodarstvo Ukrainy za 2016 rik [Agriculture of Ukraine for 2016]*. Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].
7. Sledz, S. & Sadokhin, V. (2018). *Khybna spetsializatsiia krainy - tse ne fatum [The false specialty of the country is not a fatush]*. *Dzerkalo tyzhnia*, 13, pp. 10 [In Ukrainian].
8. Verner, I.Ye. (Ed.) (2017). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2016 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2016]*. Kyiv: Derzhstat [In Ukrainian].
9. Tkach, V. (2018). *Nazustrich svitu: formula postupu (Prohulianka ozerom) [Towards the World: formula of progress (Walking by the lake)]*. *Dzerkalo tyzhnia*, 2, pp. 14 [In Ukrainian].
10. Shubravsk, O.V., & Prokopenko, K.O. (2018). *Poshyrennia ahroinnnovatsii u kontekstvi zabezpechennia efektyvnoho haluzevoho zrostantia [Dissemination of agricultural innovations in the context of ensuring effective sector growth]*. *Ekonomika APK*, 2, pp. 71-76 [In Ukrainian].
11. Shubravsk, O.V. (2015). *Sil'skohospodarske vyrobnytstvo Ukrainy: novi mozhyvosti ta vykyky rozvytku [Agricultural production of Ukraine: new opportunities and challenges of development]*. *Ekonomika Ukrainy*, 5, pp. 40-51 [In Ukrainian].

Kodenska M.Yu., Sehed S.A. Regularities of development of agro-industrial production and the efficiency of its functioning

The purpose of the article is to highlight the importance of agro-industrial production in the economy of the country in the context of revealing the patterns of its development and effective functioning.

Research methodology. In the research process have been used such scientific methods as dialectical, abstract and logical, calculation, factor analysis and statistical-economic.

Research results. It has been made an estimation of the functioning of the economic agrarian sector and its highlighted dynamics and place in the structure of the gross added value of the national economy and in the commodity structure of foreign trade. The low level of remuneration in the gross added value of the agrarian sector of the economy has been revealed. It has been established that agricultural production depends on the world market situation. It has been noted that in agro-industrial production it is fended the tendency of monocultural agriculture formation, which has negative consequences for maintenance of land productivity, labor usage of people and their life activity.

Elements of scientific novelty. Efficient development of agro-industrial production has been ensured by rational use of zonal features of the country's natural and climatic potential and human resources, which guarantees the welfare of the population and food security of the country.

Practical significance. The author's proposals will promote the increase of the land usage culture, the rational distribution of crop and livestock industries, taking into account zonal peculiarities according to the plants conditions, help to provide people with working places, increase the gross value of various types of products, in particular energy products of national food security. Tabl.: 5. Refs.: 11.

Keywords: agro-industrial production, human capital, agrarian sector, development, regularity, monoculture, gross value added, strategy, investment, efficiency, export, import.

Kodenska Mariia Yuhymivna - doctor of economic sciences, professor, head of the department of entrepreneurship, trade and stock activities, Uman National University of Horticulture (1, Institutska st., Uman, Cherkasy reg.)
E-mail: economics@udau.edu.ua

Sehed Serhii Andriiovych - candidate of economic sciences, associate prof. (docent), associate prof. (docent) of the department of accounting and taxation, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (87, Soborna st., Vinnytsia)
E-mail: sehedas@gmail.com

Коденская М.Е., Сегеда С.А. Закономерности развития аграрно-промышленного производства и эффективность его функционирования

Цель статьи - раскрыть значение аграрно-промышленного производства в экономике страны в контексте закономерностей его развития и проблемы эффективности функционирования.

Методика исследования. Использованы общенаучные методы: диалектический, абстрактно-логический, расчетный, факторного анализа и статистико-экономический.

Результаты исследования. Осуществлена оценка результатов функционирования аграрного сектора экономики, определены место и его динамика в структуре валовой добавленной стоимости национального хозяйства и внешней торговли, выявлен низкий уровень оплаты труда в валовой добавочной стоимости аграрного сектора экономики, установлена зависимость сельскохозяйственного производства от конъюнктуры мирового рынка, отмечена тенденция формирования в стране монокультурного земледелия, которое имеет негативные последствия для обеспечения производительности земли, использование труда человека, его жизнедеятельности.

Элементы научной новизны. Эффективное развитие аграрно-промышленного производства обеспечивается рациональным учетом зональных особенностей природно-климатического потенциала страны и использованием человеческих ресурсов, гарантирует благосостояние населения и продовольственной безопасности страны.

Практическая значимость. Авторские предложения будут способствовать повышению культуры землепользования, рациональному размещению отраслей растениеводства и животноводства, с учетом зональных особенностей в соответствии с потребностями растений, обеспечению человека рабочим местом, наращиванию производства различных видов продукции и энергетических товаров продовольственной безопасности нации. Табл.: 5. Библиогр.: 11.

Ключевые слова: аграрно-промышленное производство, человеческий капитал, аграрный сектор, развитие, закономерность, монокультура, валовая добавленная стоимость, стратегия, инвестиции, эффективность, экспорт, импорт.

Коденская Мария Ефимовна - доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедры предпринимательства, торговли и биржевой деятельности, Уманский национальный университет садоводства (Черкасская обл., г.Умань, ул. Институтская 1)

E-mail: economics@udau.edu.ua

Сегеда Сергей Андреевич - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учета и налогообложения, Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (г. Винница, ул. Соборная, 87)

E-mail: sehedas@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 24.04.2018 р.

Фахове рецензування: 24.05.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Коденська М. Ю., Сегеда С. А. Закономірності розвитку аграрно-промислового виробництва та ефективність його функціонування. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 30 – 39.

*** Новини АПК

Надійна система агрострахування сприятиме мінімізації ризиків у тваринництві

Сільське господарство і тваринництво зокрема є галуззю з досить високим ризиком. Саме тому в Україні необхідні диверсифікація й розвиток систем агрострахування, щоб виробники за допомогою відповідних інструментів могли протидіяти ризикам і збиткам не тільки в секторах з виробництва продукції рослинництва, але й тваринництва.

Про це повідомила заступник Міністра аграрної політики та продовольства України Олена Ковальова під час круглого столу «Потенціал для фінансування молочних господарств та страхові рішення для майбутнього розвитку бізнесу», організованого Міжнародною Корпорацією (IFC) у червні цього року. У заході взяли участь Голова регіонального представництва IFC в Україні, Білорусі та Молдови Джексон Пелмар, провідні експерти IFC, банки, страхові компанії, профільні асоціації, перестраховики, брокери й учасники ринку.

«Розвиток тваринництва в Україні є одним із пріоритетних завдань Мінагрополітики. Ми шукаємо страхові рішення для збереження та збільшення прибутковості невеликих молочних господарств та мінімізації ризиків, пов'язаних із галуззю скотарства. З цією метою Мінагрополітики та IFC спільно працюють над удосконаленням нормативно-правового регулювання та інституційної складової агрострахування в Україні», - зазначила заступник Міністра.

Вона додала, що найбільшим досягненням даної співпраці на даний момент стало створення Сектору з агрострахування, завданням якого є покращення регулювання системи агрострахування в Україні, що, відповідно, стимулюватиме розвиток цього ринку.

Під час круглого столу основні доповідачі презентували результати дослідження сектору тваринництва в Україні й запропонували рекомендації та страхові рішення, які зможуть збільшити фінансування молочних господарств в Україні. Крім того, спеціально запрошений експерт, головний спеціаліст з фінансування аграрного сектору голландського банку «Rabobank» поділився успішним досвідом кредитування молочних господарств і виробників телятини у Нідерландах (включаючи методики оцінки ризиків).

Прес-служба Мінагрополітики України